

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 314

Взаємодія поколінь у генеративній діяльності

Аксьонова С.Ю.

кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник
Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи
Національної академії наук України

Слюсар Л.І.

кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник
Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи
Національної академії наук України

У статті проаналізовано особливості взаємодії поколінь у процесі утримання, виховання, навчання, соціалізації дітей. Специфікою нашої країни є те, що навіть в умовах нуклеаризації сімей роль прабадьківського покоління в організації життєдіяльності й вихованні їх онуків залишається досить суттєвою. Розкрито основні перепони на шляху гармонізації взаємодії та взаєморозуміння між поколіннями.

Ключові слова: покоління, сім'я, діти, літні люди, генеративність, взаємодія.

Аксёнова С.Ю., Слюсар Л.И. ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ПОКОЛЕНИЙ В ГЕНЕРАТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье проанализированы особенности взаимодействия поколений в процессе ухода, воспитания, обучения, социализации детей. Спецификой нашей страны является то, что даже в условиях нуклеаризации семей значение прародительского поколения при организации жизнедеятельности и воспитания их внуков остается весьма существенным. Раскрыты основные препятствия на пути гармонизации взаимодействия и взаимопонимания между поколениями.

Ключевые слова: поколения, семья, дети, пожилые люди, генеративность, взаимодействие.

Aksyonova S.Y., Slyusar L.I. INTERACTION OF GENERATIONS IN GENERATIVE ACTIVITIES

In the article we analysed the features of the interaction of different generations in the process of care, upbringing, education, socialization of children. The specificity of our country is that even under the conditions of nuclearization of families, the value of grandmother/grandfather generation in the life activities organizing and education of their grandchildren remains very significant. The article also reveals the main obstacles to the harmonization of interaction and mutual understanding between generations.

Keywords: generation, family, children, elderly, generative interaction.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Суспільство як історично визначений тип соціальної системи є специфічною формою соціальної організації населення, що склалася в процесі історичного розвитку країни. Реальне населення як сукупність індивідів певної конкретно-історичної якості має не лише соціальні властивості-якості, але і своєрідне «фізичне тіло», тобто певний віковий склад, є поєднанням і складною взаємодією поколінь людської спільноти. Кожне з поколінь має відмінності у життєвих стратегіях та соціально-культурних цінностях, їх складне поєднання і взаємодія впливають на всі інститути суспільства, у тому числі на інститут сім'ї. Солідарність, взаємодія, взаємодопомога поколінь у межах сім'ї є ключовими у

виконанні покладених на останню функцій. Однією з найважливіших функцій є утримання і виховання дітей, адже сім'я – це невід'ємна складова частина відтворення населення. Побудова суспільства для людей різного віку (саме це завдання стоїть перед людством) неможливо без комфортного існування в сім'ї представників усіх поколінь – як осіб старших вікових груп, так і дітей та підлітків, а «відсутність досвіду надійних міжпоколінних відносин загрожує формуванню і розвитку особистості» [1, с. 52].

Сімейна кооперація, взаємодопомога, обмін різними видами діяльності та послугами представників різних поколінь завжди були найважливішим принципом сімейного способу життя. Однак із розвитком людства еко-

номічна потреба у традиційній сім'ї – великій, багатодітній, в якій об'єднані представники різних поколінь – поступово зникає. Сім'ї стають меншими за розміром, переважно молодітними, дорослі діти все рідше мешкають зі своїми батьками: внаслідок процесу нуклеаризації сім'ї, який відбувався паралельно з індустріалізацією і урбанізацією суспільства, найпоширенішою формою сім'ї стала проста (нуклеарна) сім'я, яка складається зі шлюбної пари та дітей. Зростаючі темпи модернізації ринку праці продукують значну мобільність населення, змінюючи форму сімейних відносин. У зв'язку із цим актуальним є дослідження тісноти зв'язків і взаємодії поколінь у генеративній активності, що охоплює сукупність дій і відносин, спрямованих на народження дітей, улаштування їх життя, виконання зобов'язань дорослих сприяти благополуччю молодших через виховання, навчання, наставництво та творчу співпрацю, щоб залишити певну спадщину про себе майбутнім поколінням [2]. Аналіз взаємодії поколінь наближає до з'ясування довгострокових тенденцій розвитку населення, змін у його відтворенні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У різні часи філософи та видатні мислителі зосереджували увагу на взаєминах поколінь, на ставленні старших до молодих, готовності молодих вивчати досвід попередніх поколінь і слідувати їх настановам. Інтерес до вивчення поколінь посилювався після опублікування у 1991 р. теорії поколінь, розробленої В. Штраусом та Н. Хоувом, на думку яких покоління як групу людей, народжених у певний період, формують і визначають не стільки вікові межі, скільки однакові або схожі цінності та події, що розгорталися або панували у суспільстві під час виховання та становлення як особистостей представників того чи іншого покоління. Феномен поколінь і зараз знаходиться у фокусі досліджень багатьох сучасних філософів, соціологів, демографів та характеризується багатовекторністю опрацювань. Зокрема, М.Б. Глотов досліджував покоління як соціологічну категорію і звернув увагу на особливості спадкоємності (наступництва) поколінь у кінці ХХ – на початку ХХІ ст., серед яких на перший план виступає той факт, що цей процес відбувається не тільки в умовах зміни поколінь, а й зміни політичної, економічної і соціальної структур; пріоритетного значення набувають швидше внутрішньопоколінні запозичення (найчастіше елементів субкультур західних країн), ніж міжпоколінна спадкоємність; окрім того, нігілістичне став-

лення до спадщини поколінь радянського періоду, призводить до краху авторитету старшого покоління в очах молодого, а девальвація духовних цінностей і норм попередніх поколінь ще більше ускладнює передачу їх наступним поколінням [3].

Процес нуклеаризації сім'ї також стає перепоною під час передачі цінностей наступному поколінню, втім, демографи і соціологи, вивчаючи трансформацію форм сімейних стосунків, дійшли висновку, що у разі відокремлення дорослих дітей від батьків стосунки між поколіннями однієї родини не зникають повністю, а приймають дещо іншу, більш зручну і гнучку форму. На базі нуклеарних сімей з'являються нові форми інтеграції поколінь, що стало об'єктом дослідження Л. Руссель, П. Таунсенд, Л. Розенмаур [4, с. 42–44]. Більше того, А. Антонов зробив акцент на тому, що на рубежі тисячоліть загальна сімейна діяльність є системоутворюючою властивістю сім'ї, навіть коли її члени мешкають окремо [5, с. 44]. Сімейні та соціальні функції працьківського покоління, процеси трансляції культурного сімейного капіталу в міжпоколінному аспекті та його роль у соціальному статусі наступних поколінь родини докладно розглянуті В.В. Семеновою [6].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є з'ясування особливостей взаємодії поколінь у процесах утримання, виховання, навчання та соціалізації дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомий психолог Е. Еріксон, автор епігенетичної моделі людського розвитку, згідно з якою життя людини є послідовністю восьми стадій, сьому стадію, що притаманна зрілій людині, розглядав із позицій генеративності, тобто зацікавленості в улаштуванні життя і навчанні нового покоління [7, с. 255]. Ця якість проявляється в турботі про самих себе, своїх дітей і наступні покоління, у зацікавленості в їх підтримці, готовності допомагати і навчати, що аж ніяк не передбачає пасивного ставлення старших поколінь до молодших. Генеративність стає фокусом взаємодії поколінь: старші покоління передають молодшим життєвий досвід, знання, духовні надбання та матеріальні цінності, а молодші покоління через потребу в допомозі з боку старших сприяють тому, що життя останніх стає більш осмисленим і, що найважливіше, молоді покоління якби «енергетизують» старші покоління своїм завзяттям, новаціями, ідеями, підходами, творчістю [7, с. 256]. При

цьому важливою є «відкритість» як молодого, так й старшого покоління для сприйняття досвіду, знань, новацій, ідей тощо.

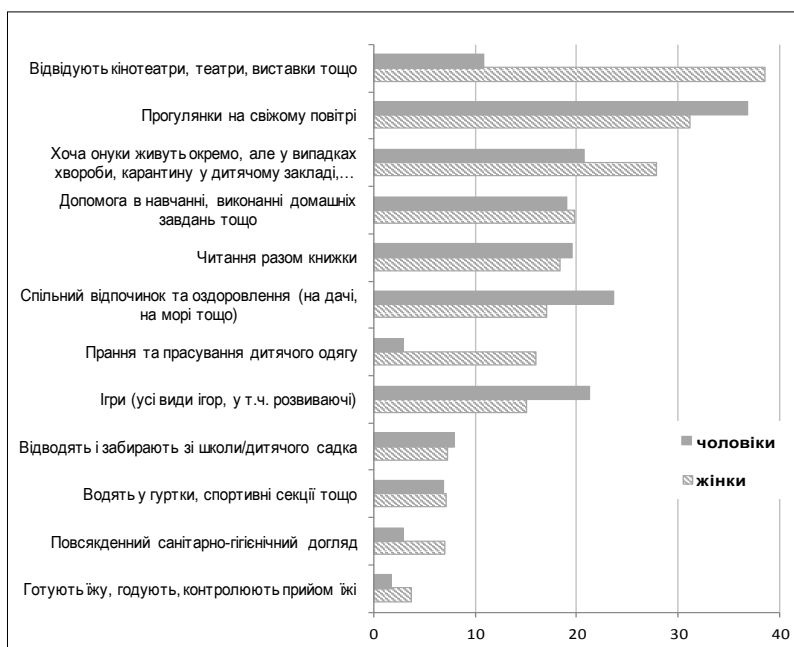
Зазвичай у дослідницькій літературі виділяють чотири типи міжпоколінних стосунків: конфлікт, солідарність, незалежність і подвійність. Виявлено, що відносини між різними віковими групами у вільний час здебільшого характеризують як незалежні, тоді як у сімейно-родинній сфері частіше переважають відносини солідарності [1, с. 52]. Догляд і виховання онуків належать до сімейно-родинної сфери, водночас можуть здійснюватися бабусями/дідусями в їх вільний час і лише за їх бажанням. Обов'язковості у цьому не повинно бути, тому цікаво дізнатися, якою мірою відносини покоління у генеративній діяльності можуть бути незалежними, а якою мірою характеризуються як солідарність і позитивна взаємозалежність. Оскільки погляди на виховання можуть суттєво різнитися, не можна виключати й конфлікт покоління.

В Україні традиційно зв'язок покоління у сім'ї є досить міцним: літні батьки допомагають молодим сім'ям. Допомога передусім стосується догляду за малолітніми дітьми, а згодом дорослі діти й онуки допомагають уже літнім дідусям та бабусям. Літня людина залишається в системі сімейної кооперації та взаємодопомоги, тобто приймає участь у спільній скоординованій діяльності заради досягнення загальносімейних цілей, хоча форми залучення до рішення загальносімейних проблем змінюються з підвищенням віку.

На жаль, на таких етапах життєвого циклу сім'ї, як дітородна активність та батьківство, доволі високою є ймовірність розлучення та утворення неповної сім'ї, в якій діти залишаються жити з одним із батьків (найчастіше з матір'ю) і з представниками старшого покоління – дідусем і/або бабусею. Кожна четверта неповна сім'я проживає разом із дідусем чи бабусею або іншим родичем; лише у кожній десятій неповній сім'ї мати або батько з дітьми проживають з обома своїми батьками [8, с. 78]. У більшості таких випадків, і частіше тоді, коли є дитина/діти дошкільного віку, допомога старшого покоління стає вагомим чинником, що протидіє збіднінню неповної сім'ї, адже у матері чи батька з'являється

можливість займатися професійною діяльністю тоді, як бабуса/дідусь частково беруть на себе функції з догляду за дитиною. Необхідно зазначити, що майже в усіх видах діяльності, пов'язаної з утриманням і вихованням дітей, основними виконавцями є переважно жінки. Однак в окремих випадках, навіть у повних сім'ях, певні обов'язки з догляду і виховання дітей повністю покладені на бабусь/дідусів. Зокрема, вони можуть бути основними виконавцями у приготуванні їжі, читанні книжок, пранні та прасуванні одягу [8, с. 165].

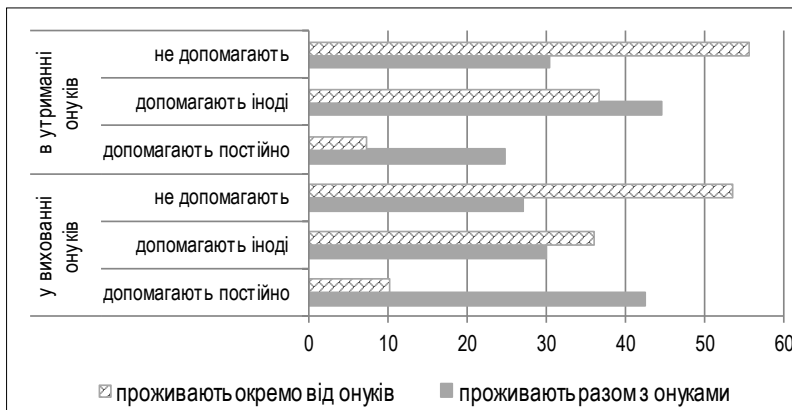
Зазначимо, що види діяльності літніх жінок і чоловіків щодо допомоги у догляді та вихованні онуків можуть бути різноманітними. Як засвідчують результати соціально-демографічного дослідження «Літні особи в Україні: умови життя та соціальне самопочуття», найчастіше бабуса чи дідусь здійснюють прогулянки з дітьми, а також опікуються дітьми у разі потреби: кожна четверта літня жінка і кожен п'ятий чоловік, що допомагають онукам, зазначили, що хоча онуки живуть окремо, але у разі хвороби, карантину в дитячому закладі, відрядження батьків тощо онуки переїжджають до них і вони повністю піклуються про них. Поширеними також є допомога у навчанні, читання разом книжок, ігри, спільний відпочинок і оздоровлення (рис. 1).

Рис. 1. Частка літніх жінок та чоловіків, які допомагають доглядати онуків, за видами допомоги, %

Респондент мав змогу обрати декілька варіантів відповіді

Джерело: розраховано за даними вибіркового соціально-демографічного обстеження «Літні особи в Україні: умови життя та соціальне самопочуття»

Рис. 2. Розподіл літніх жінок за їх участю у вихованні й утриманні онуків залежно від форми проживання, %

Джерело: розраховано за даними вибіркового соціально-демографічного обстеження «Літні особи в Україні: умови життя та соціальне самопочуття»

Неважко помітити, що бабусі значно частіше, ніж дідусі, займаються безпосередньо доглядом за онуками: готують їжу і годують малолітніх дітей, перуть і прасують одяг, здійснюють санітарно-гігієнічний догляд, а також частіше відвідують з онуками кінотеатри, театри, виставки. Серед дідусів більше тих, хто грається з онуками, відпочиває спільно з ними, читає книжки.

Цікавою є та обставина, що участь бабусь у вихованні онуків від сина, як правило, є меншою порівняно з участю бабусі з боку матері; така поведінка виправдовується здебільшого намаганням свекрух уникати конфліктів із невістками. Однак психологи запевняють, що на другій стадії прабатьківства (бабусі у віці старше 58–60 років, а онуки віком від 11 до 18 років), коли бабусі відходять від ролі «доглядальниці» й актуалізується роль «вихователя», «наставника», той факт – від сина онуки чи від доньки – втрачає свою значущість [9]. Психологи також зауважують, що на участь бабусь у вихованні підростаючого покоління впливають їхній вік та вік онуків. Так, висока ймовірність виконання бабусями своїх обов'язків забезпечувалася тоді, коли бабусі були молодшими за 65 років, а онуки – менше 11 років [6].

Специфікою нашої країни є те, що і в умовах нуклеаризації сімей значення прабатьків для організації життєдіяльності та виховання їх онуків залишається досить суттєвим.

Бабуся і дідусь є важливими для дітей, є втіленням неперервності сімейного досвіду і зв'язку поколінь родини. Вони формують ту сімейну атмосферу любові і турботи, яку не завжди можуть забезпечити батьки, зайняті професійною діяльністю. Види допомоги представників старшого покоління поступово змінюються, як правило, залежать від форми проживання (разом з онуками чи окремо, на якій відстані). За даними дослідження «Літні особи в Україні: умови життя та соціальне самопочуття», 80% літніх матерів і майже 75% батьків матеріально допомагають своїм дітям утримувати онуків, однак більшість із них

робить це періодично, нерегулярно. Лише 15% опитаних визнали, що допомога є постійною [10, с. 128–130]. Характер цих взаємозв'язків у родині залежить від структури сім'ї: серед літніх осіб, які мешкають окремо від своїх онуків, більше тих, хто не надає їм допомоги – й у вихованні, й у утриманні (рис. 2).

Разом із тим необхідно усвідомлювати, що сьогодні мова йде про виховання і соціалізацію тих, хто народився і дорослішає у світі високих технологій – смартфонів, MP3-плеєрів, Інтернету, ноутбуків, iPad, соціальних мереж, тобто про виховання і соціалізацію так званого покоління хай-тек, або покоління Z, для якого ці технології є звичними, буденними і в певному сенсі навіть вітальними (життєво необхідними). А от у гру – взаємодію у виховному процесі – вступають покоління «бумерів» (1943–1963 років народження), покоління X (1963–1982 років народження) та покоління Y (1982–2000 років народження)¹. Складність дослідження природи взаємовідносин і взаємодії поколінь виявляється насамперед у тому, що, починаючи життя в певний момент історичного часу, представники покоління зв'язані спільними життєвими переживаннями тих чи інших суспільно-історичних подій, через які вони проходять у віці, в якому (з певною варіацією) відбуваються й однакові демографічні події (повноліття, навчання, одруження, народження первістка, народження другої дитини тощо), і через це кожне покоління є унікальним. Водночас представники покоління у своїх сім'ях відіграють конкретні ролі (доньки/сина, матері/батька, бабусі/дідуса тощо), відносно виконання яких є суспільно визнані «приписи» й очікування. Так,

¹ Не існує однієї думки щодо років народження поколінь. Ми орієнтувалися на статтю Н. Стець «Коротко про теорію поколінь» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.business-territory.com/articles/korotko-pro-teoriyu-pokolin>.

очікується, що бабуся має бути турботливою і зацікавленою у вихованні онуків, передачі їм досвіду і мудрості. Втім, навіть щодо характеру-характеристик отриманого досвіду, то бабусі покоління «бумерів» суттєво відрізняються від бабусь покоління Х.

Кожне молоде покоління прагне дій і змін, жадає нового, налаштоване на розвиток, або, за словами К. Мангейма, усвідомлює процес дестабілізації та знаходиться на боці такого процесу [11, с. 35]. Згадувані обстеження показали, що здебільшого літні люди з віком усе менше часу проводять із дітьми, водночас дорослішання останніх супроводжується зменшенням звернень за підтримкою і порадою до представників старшого покоління, які намагаються зберегти непохитними, увічнити сформовані ще в часи їх молодості погляди і цінності. Перегляд або навіть відмова від деяких із них розцінюється як утрата сенсу життя. Взаємодія поколінь, одне з яких вимагає змін, а інше прагне стабільності, була б неможливою, якби не спрацьовував «компенсаторний фактор»: не лише вчитель (старші покоління) виховують учня (молоді покоління), але й учні навчають свого вчителя [12, с. 35].

Відомий американський антрополог М. Мід, вивчаючи відносини між поколіннями в різних суспільствах, зазначила, що культури розрізняються переважанням певного типу межпоколінної комунікації. Домінувати може передача культурного досвіду від старшого покоління молодшому (постфігуративний тип культури), але можливі й інші види трансляції, зокрема від молодшого покоління старшому, що, як правило визначається соціальними умовами (префігуративний тип культури).

Виникають запитання: наскільки сучасне старше покоління в нашій країні відкрите і зацікавлене в передачі культурного досвіду від молодшого покоління? наскільки таке навчання є прийнятним для старших? Адже представники цього покоління були свідками того, що в період суспільного застою навколо старших поколінь центрувалися економічні інтереси, вони несли трудове навантаження і забезпечували стабільність ціннісної системи суспільства [12]. Ймовірно, більшість представників сучасного старшого покоління сподівалася на подібний життєвий сценарій – цілковито бути у центрі суспільної уваги. Обстеження показали, що майже половина літніх людей не задоволені ставленням до них, уважають, що до літніх осіб ставляться гірше, ніж до людей молодого віку, ще близько 17% опитаних не змогли дати певну відповідь.

Однак необхідно визнати, що прискорення соціальної динаміки змінює вектор домінуючого впливу, а старшому поколінню важко перелаштуватися до нових вимог.

За допомогою обстежень з'ясувалося, як літні люди проводять свій вільний час, яке заняття для них стало основним після виходу на пенсію [10]. Як основне заняття літні люди найчастіше називали перегляд телепередач: 45% опитаних жінок та майже 49% чоловіків указали, що свій вільний час вони проводять здебільшого перед телевізором. Із величезним відривом від панівного заняття друге місце зайняло читання: це заняття як основне вказували у 3,5 рази рідше, ніж перегляд телепередач. Жінки частіше, ніж чоловіки, повідомляли, що зазвичай проводять свій вільний час, спілкуючись із дітьми, прогулюючись з онуками, але таких виявилось близько 9%. Мірою підвищення віку збільшувалася частота вибору «дивлюсь телевізор» як основного заняття дозвілля та зменшувалася частота відповідей «гуляю з онуками, спілкуюся з дітьми» і «займаюся улюбленою справою/хобі». Серед варіантів був запропонований і такий, як «займаюсь на комп'ютері (Інтернет)», однак його вказали менше ніж 2% респондентів, і лише ті, хто перебував у віці 60–69 років. Переважання пасивного використання вільного часу поєднується з низьким рівнем зацікавленості літніх людей щодо отримання нових знань у межах відповідних програм навчання: майже 70% опитаних указали, що не мають бажання скористатися можливістю отримати нові знання в межах програм навчання для літніх осіб (таке бажання мали лише 17% і менше 1% повідомили, що вже навчалися або навчаються зараз). На наше переконання, пасивність і низький інтерес до навчання представників старшого покоління є вагомими перепонами на шляху гармонійної взаємодії та взаєморозуміння не лише з молодим поколінням (онуками), але й з поколінням людей зрілого віку (дітьми), які певною мірою відіграють роль посередницької групи, але при цьому мають свої погляди і правила щодо піклування, виховання, соціалізації власних дітей. На формування таких поглядів вплинув досвід (як позитивний, так й негативний) виховного процесу, застосованого безпосередньо до них їх батьками, а зараз бабусями/дідусями онуків, але він був багаторазово доповнений і переглянутий через призму наслідків отриманого виховання у подальшому житті та подіями поза сім'єю.

Результати Європейського соціального обстеження, в якому поряд з іншими запитаннями респондентам було запропоновано вказати, наскільки вони є схожими чи не схожими на тих, для кого «*важливо вигадувати нові ідеї та бути творчою людиною*», «*побається все робити у свій оригінальний спосіб*», також підтвердили, що люди літнього віку в Україні займають досить пасивну позицію: тотожність із зазначеними характеристиками відчували лише 23% респондентів у віці 60 років і старше, тоді як у Швейцарії та Данії таких було 62%². Тому не дивно, що у Швейцарії, з точки зору онуків, бабусі та дідусі є важливими референтними людьми, оскільки вони визначають світ дорослих, орієнтованих на роботу; крім того, досвід Швейцарії також показує, що краще використання потенціалу літніх людей позитивно впливає на зв'язок поколінь [1]. А от в Україні у складній для дитини ситуації, коли вкрай необхідно отримати допомогу чи пораду до бабусі/дідуся, інших родичів за результатами опитування учнівської молоді віком 11–17 років «*Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді України*», звернулися б лише 13,9% опитаних [13]. Метою зазначеного дослідження було з'ясування впливу соціального середовища, зокрема батьківської сім'ї та шкільного оточення, на формування здоров'я молоді. Цілком зрозуміло, що найчастіше діти у складних ситуаціях звертаються до батьків, а от на другому місці знаходяться друзі, причому чим старшою є дитина, тим частіше вона звертається за допомогою чи порадою саме до друга/подруги.

Утім, важливість друзів у процесі формування особистості дитини часто виявляється в обстеженнях різного плану. Занепокоєння викликає поступовий перехід від «живого» спілкування між друзями до віртуального способу, який стає дуже звичним для нового покоління й який суттєво впливає на психологічні особливості цього покоління. Вже зараз видно, що діти і підлітки краще розбираються у техніці, ніж у людських емоціях і людській поведінці [14], і тому функція старшого покоління у протидії «девальвації» сімейних цінностей посилюється.

Соціально-демографічні дослідження також засвідчують, що у цілому механізми сімейної взаємодії та взаємодопомоги стосовно літніх осіб продовжують діяти. Біль-

шість літніх жінок і чоловіків характеризують стосунки зі своїми дітьми як «дружні, доброзичливі, я відчуваю їхню увагу, турботу і турбуюсь про них» [10]. Рівень пенсійного забезпечення населення є недостатнім, тому сімейні грошові трансферти є важливим джерелом підтримки гідного рівня життя пенсіонерів. За даними дослідження, 75% літніх жінок і 63% літніх чоловіків одержують матеріальну допомогу від дітей, однак здебільшого не регулярно, у певних ситуаціях, а постійно надходить допомога 25% літніх жінок і 16% чоловіків.

Висновки з цього дослідження. У статті було здійснено спробу дослідження взаємодії поколінь у полі генеративної діяльності, що передбачає утримання, виховання, навчання, соціалізацію дітей за допомогою поєднання двох підходів до категорії «покоління»: розгляду покоління як послідовності народжень у сім'ї (діти – батьки – прабабушки) та покоління як групи із загальними суспільно-історичними характеристиками. Той факт, що кожна людина є «мультипоколінною» [1], дає підстави для такого поєднання.

У роботі поставлено більше запитань, аніж дано відповідей, що зумовлює необхідність проведення подальших досліджень у цьому напрямі. К. Мангейм зазначав, що не кожне місцезнаходження покоління і не кожна вікова група виробляють нові, оригінальні, колективні імпульси і формоутворюючі принципи, адекватні специфічній ситуації, в якій вони знаходилися. У зв'язку із цим було б цікаво дізнатися, вплив саме яких поколінь, груп є найсильнішим у процесі виховання і соціалізації молодого покоління.

Прискорення технічного прогресу впливає на світогляд, змінює комунікацію між людьми. Роль старшого покоління, представленого в сім'ях бабусями і дідусями, незалежно від того, проживають вони разом із дітьми й онуками чи окремо, все більше зосереджуватиметься в напрямі підтримки живого спілкування, допомозі підростаючому поколінню орієнтуватися у світі різноманітних людських емоцій, почуттів, стилів поведінки. Однак спілкування і тим більше авторитет старших стануть можливими за умови їх готовності освоювати нове і прогресивне та навчатися у молодих. На нашу думку, важливим завданням сьогодення є підтримання-стимулювання активної позиції старшого покоління, заохочення до продовження освіти, пізнання і освоєння інноваційного, подолання стереотипу, що старші покоління можуть лише навчати

² Джерело: розрахунки авторів за даними Європейського соціального обстеження 2012 р. (раунд 5).

молодих, і вже пізно навчатися у поважному віці. Саме цей шлях сприятиме гармонізації взаємодії між поколіннями, зокрема у сфері генеративної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Прохорова М.В. Взаимодействие поколений в семье и обществе: резюме доклада о поколениях в Швейцарии / М.В. Прохорова // Вестник Нижегородского университета. – С. 52–62.
2. Аксьонова С.Ю. Генеративна активність населення: формування концепції / С.Ю. Аксьонова // Демографія та соціальна економіка. – 2010. – № 2. – С. 56–63.
3. Глотов М.Б. Поколение как категория социологии / М.Б. Глотов // Социологические исследования. – 2004. – № 10. – С. 42–48.
4. Семья и общество. – М. : Наука, 1982. – 128 с.
5. Социология семи / Под ред. А.И. Антонова. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 640 с.
6. Семенова В.В. Бабушки: семейные и социальные функции прародительского поколения / В.В. Семенова // Судьбы людей: Россия XX век. Биографии семей как объект социологического исследования ; Институт социологии РАН. – М., 1996. – С. 326–354.
7. Эриксон Э. Детство и общество / Э. Эриксон ; изд. 2-е, перераб. и доп. ; пер. с англ. – СПб. : Ленато ; Университетская книга, 1996. – 592 с.
8. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. – К. : Основа-Принт, 2009. – 248 с.
9. Белогай К.Н., Красная Е.А. Прародительство как этап развития материнского отношения / К.Н. Белогай, Е.А. Красная // Психология зрелости и старения. – 2008. – № 4. – С. 62–79.
10. Населення України: імперативи демографічного старіння. – К. : АДФ-Україна, 2014. – 288 с.
11. Мангейм К. Очерки социологии знания. Проблема поколений – Состязательность – Экономические амбиции / К. Мангейм. – М., 2000. – С. 245.
12. Беляева Л.А. Социальный портрет возрастных когорт в постсоветской России / Л.А. Беляева // Социологические исследования. – 2004. – № 10. – С. 31–41.
13. Показники та соціальний контекст формування здоров'я підлітків : [монографія] / О.М. Балакірева, Т.В. Бондар, Д.М. Павлова [та ін.] ; наук. ред. О.М. Балакірева. – К. : ЮНІСЕФ, Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка, 2014. – 156. с.
14. Поколение Z: те, кто будет после [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.e-executive.ru/career/hr-management/1450249-pokolenie-z-te-kto-budet-posle>.